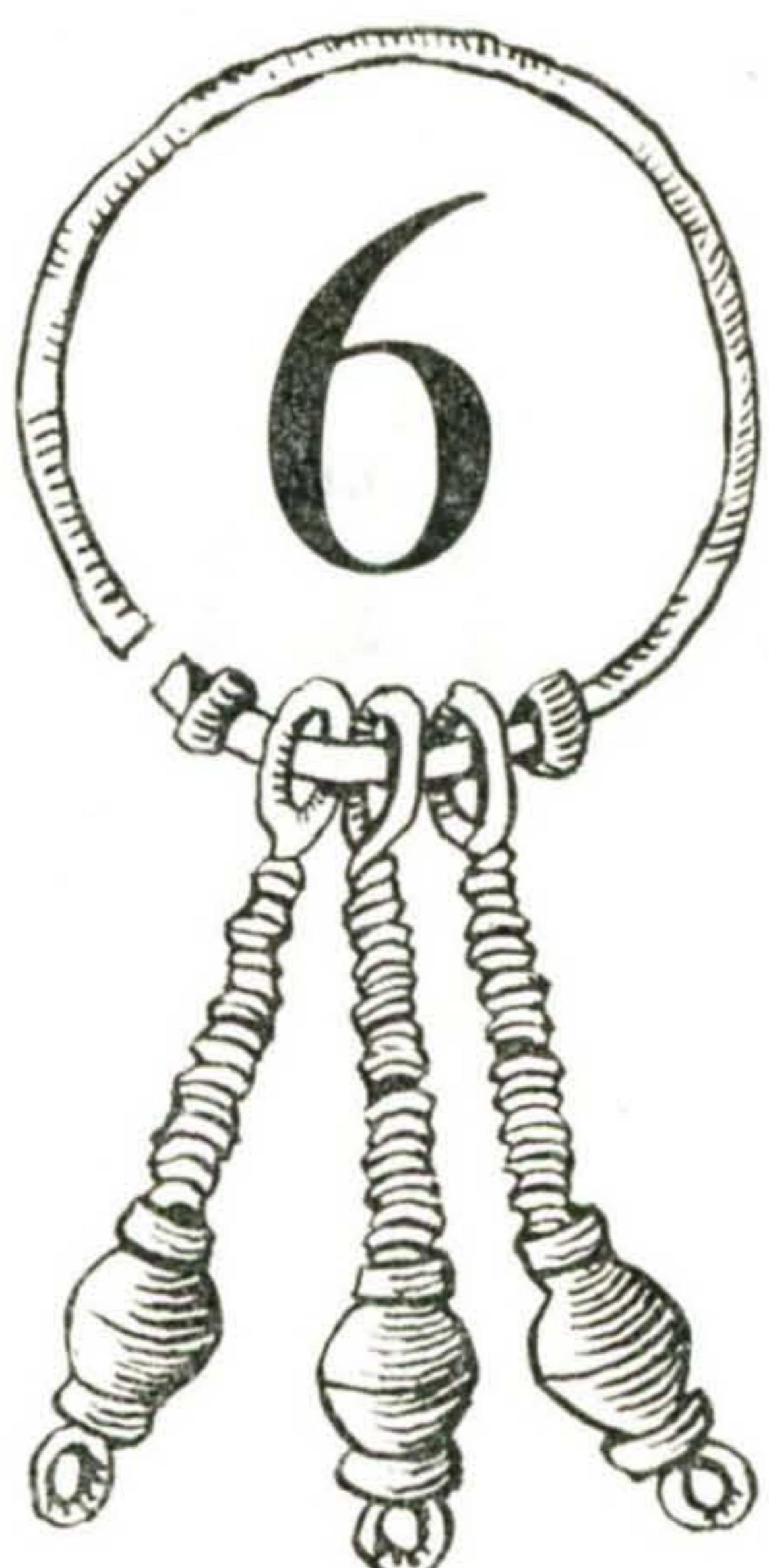

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

OBELIU KAPINYNAS

MONOGRAFIJA

VILNIUS „MOKSLAS“ 1988

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ (pirmininkė)
istorijos m. kandidatas ADOLFAS TAUTAVIČIUS
(ats. redaktorius)
biologijos m. daktaras GINTAUTAS ČESNYS

Nuotraukos skyrių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

Piešiniai ALVYROS MIZGIRIENĖS,

IRENOS BAJORŪNAITĖS ir

DANUTĖS GREIBUTĖS

Brėžiniai skyrių autorių ir AURIMO VALEVIČIAUS

Nuo kito numerio Lietuvos archeologija eis
pakeistu viršeliu ir antraštiniu puslapiu.

Со следующего номера Археология Литвы издается
с измененными обложкой и титульным листом.

L 0504000000—147 Z—88
M854(08)—88

ISBN 5—420—00407—0

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu
© LTSR MA Istorijos institutas, 1988

ки вещам из погребений с трупосожжением XIII—XIV вв. Однако в письме не было указано их точное местонахождение. Известно лишь, что они найдены недалеко от берега. Однако озеро имеет свойство зарастать. Берег в то время мог иметь совсем иной характер. Еще иначе он должен был выглядеть в XIV в.

С целью выяснения данных обстоятельств в 1982 г. были проведены палеографические исследования побережья озера. Установлено, что берега были значительно дальше в сторону материка.

Между линией бывшего и нынешнего берегов пролегают мокрые луга шириной в 15 м. Здесь 500 лет тому назад находилась вода.

Дно озера возле берега исследовалось и аквалангом, однако результаты были ничтожны из-за незначительной прозрачности воды.

Если принимать за основу информацию, содержащуюся в упомянутом письме, эти вещи найдены недалеко от берега, место их нахождения целесообразно искать там, где теперь находятся луга, в непосредственной близости к могильнику, к той его части, где обнаружены погребения с трупосожжением XIII—XIV вв.

Предположение оказалось правильным. На мокром лугу на глубине 20 см обнаружена каменная вымостка, соединявшая берег с озером. Это значит, что побережье уже в те времена была влажным. Длина вымостки — около 10 м, ширина — 2—3 м (рис. 55). Она

сложена на пнях, переплетенных обрученными ветвями деревьев, из 2—5 слоев камней. В сторону озера вымостка опускается и кончается на расстоянии 3 м от линии нынешнего берега.

На расстоянии 10 м от конца вымостки под слоем переплевшихся корней камыша на глубине около 1 м обнаружен слой земли, перемешанный с углем и сажей. Толщина этого слоя — 20—25 см, диаметр — около 5 м. В этом слое обнаружены фрагменты сожженных костей, черепки глиняных сосудов, разнообразные предметы. Это и оружие — обломки мечей, наконечники копий, топоры, и орудия труда — пряслица, шила, ножи, и предметы бытового назначения — огнива, точильные камни, бритвы, весовые гири и др. (рис. 56—63). Самую многочисленную группу вещей составляют металлические украшения — части шейных гривн, браслетов, перстни, пряжки и оковки поясного ремней, бронзовые бубенчики и ключи, стеклянные бусы (рис. 64—79). Все эти вещи абсолютно идентичны вещам, найденным в погребениях с трупосожжением XIII—XIV вв. в могильнике на берегу озера. Это обстоятельство указывает на то, что между находками в озере и погребениями с трупосожжением на берегу имеется определенная связь.

В оз. Обяляй обнаружено в общей сложности около 3000 вещей; относятся они к XIII—XIV вв., а часть, возможно, и к XV в. Такую их датировку подтвердил и радиокарбонный анализ. Обычай трупосожжения в XV в. был вытеснен.

MONETOS

VYTAUTAS ALEKSIEJŪNAS

Iki šiol tiek lobiuose, tiek ir kapinynuose dažniausiai aptinkama dviejų tipų (II ir III) pirmyjų lietuviškų kaltinių monetų *. Kitų tipų jų žinoma tik iš kelių lobijų ar kapinypų. Muzieju rinkiniuose ir privačiose kolekcijose jų rēta (I tipo) arba labai reta (IV tipo).

Obelių kapinyne aptiktos 6 monetos ar jų nuolaužos. Jos rastos piniginėse arba prie mirusiojo juosmens. Tai rodo, jog šios monetos — įkapės [7, p. 68]. Monetas galima suskirstyti į 2 chronologines grupes. Pirmajai, XIV a. pabaiga—XV a. pradžia datuojamai grupei priklauso I tipo moneta, 3 IV tipo monetos bei Tartu vyskupystės moneta. Antrajai — kelios XVII a. pradžios monetos iš moters kapo Nr. 157. Sios labai sunykusios smulkaus nominalo monetos buvo vienintelės įkapės. Iš jų nustatyta viena moneta. Tai Zigmanto III (Vazos) 1627 m. kaldintas lietuviškas gražis [2, p. 215, Nr. 1400].

Išsamiau aptarsime pirmos chronologinės grupės monetas. Vaiko kape Nr. 144 rasta I tipo moneta *. Jos averse pavaizduotas ietigalis ir

* Iš dalies remsimės G. Fiodorovo sudaryta lietuviškų monetų klasifikacija. Joje tipai apibūdinami taip: I tipas. Aversas — ietigalis ir kryžius, reversas — įrašas „ПЕЧАТ“. II tipas. Aversas — ietigalis ir kryžius, reversas — „Gedimino stulpai“ („stiebų vartai“). III tipas. Aversas — vytis, reversas — „Gedimino stulpai“. IV tipas. Aversas — vytis, reversas — dvigubas kryžius skyde [10, p. 115].

kryžius, reverse — įrašas „ПЕЧАТ“ (pav. 1). Tai XIV a. antraja puse datuojama lietuviška moneta. Monetos kaldintos gana primityviai, didelio vidutinio svorio. Remiantis Šančių lobio duomenimis, didesnės monetų dalies svoris svyruoja nuo 1,06 iki 1,3 g [8, p. 89]. Manoma, kad jos kaldintos taikantis prie lietuviškų lydinių svorio (iš lydinio padarydavo 100 monetų [3, p. 208]).

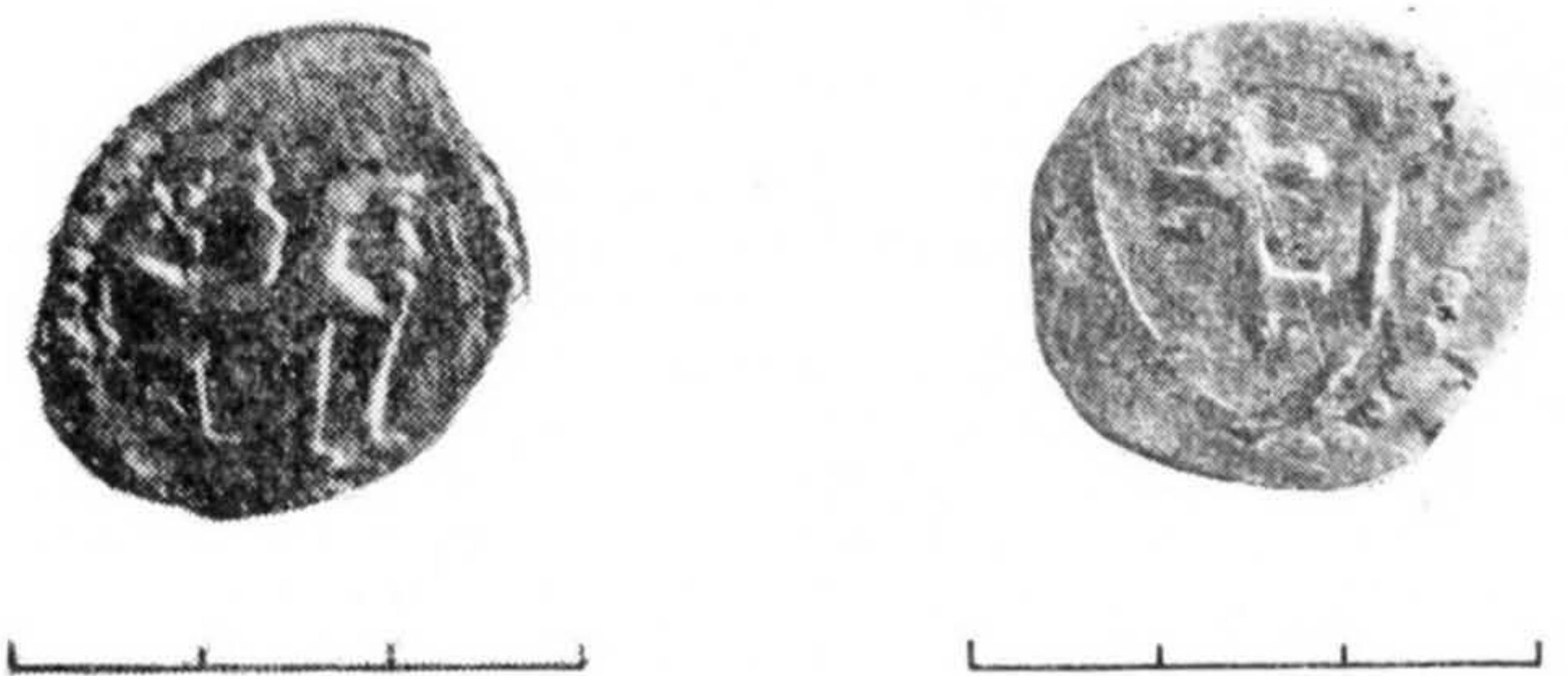
Obelių kapinyne aptiktos 3 IV tipo monetos. Vyro kape Nr. 93 rastos 2 monetos. Pirmosios averse — vytis, jojantis į kairę (heraldiškai), reverse — dvigubas kryžius skyde. Aplink jį yra taškų ornamentas (pav. 2). Moneta sveria 0,362 g. Kartu kape aptiktos monetos averse yra vytis, jojantis į dešinę (heraldiškai), reverse — dvigubas kryžius skyde su taškų ornamentu aplink (pav. 3). Moneta išlikusi ne visa, sveria 0,223 g. Trečioji rasta moters kape Nr. 105. Jos averse — vytis, jojantis į kairę (heraldiškai). Taškai aplink vietomis susilieja. Reverse yra dvigubas kryžius skyde, aplink kurį — 2 eilės panašių taškų (pav. 4). Moneta sveria 0,399 g.

IV tipą apibendrinančią išvadą kol kas dar negalima. Žinomas kelios dešimtys monetų

* Tai antra šio tipo moneta iš kapo. Žinoma dar viena iš Karmėlavos, Kauno raj., kapo Nr. 118.

1 pav. I tipo moneta iš kapo Nr. 144

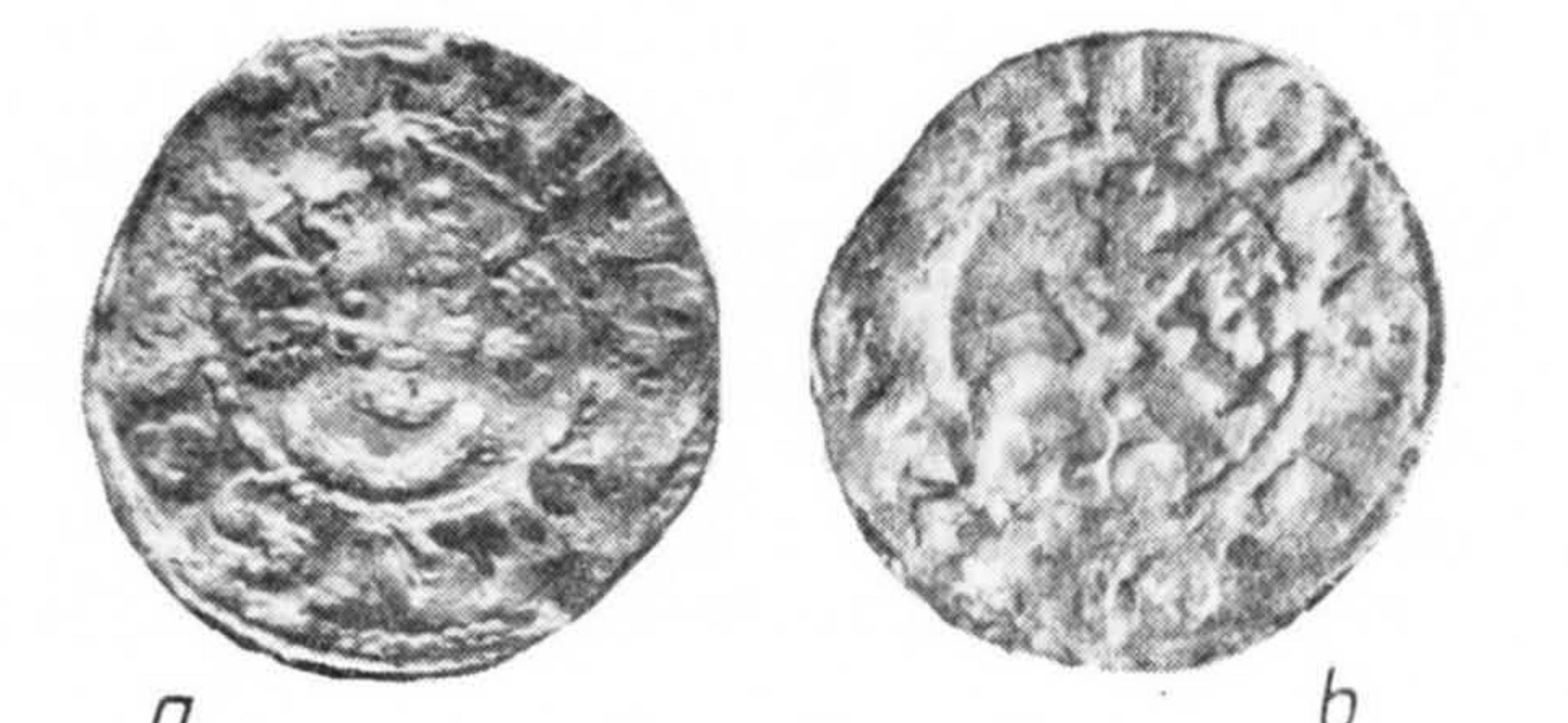
2 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 93

3 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 93

4 pav. IV tipo moneta iš kapo Nr. 105

5 pav. Tartu vyskupystės moneta iš kapo Nr. 83

daugiausia iš Lietuvos TSR teritorijos*. Tyri-nėtojų nuomonės dėl jų priklausymo ir datavimo gana prieštaragingos. Vieni jas skiria Jogailai ar jo vietininkams (XIV a. pabaiga) [6, p. 83; 4, p. 142—146], kiti—Vytautui ar Kazimierui Jogailaičiui ir kartu datuoja XV a. pirmąja pu-se [1, p. 68]. Pasitelkę Obelių kapinyno monetas, nurodysime kai kurias šiam tipui būdingas savybes. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad IV tipo monetos panašios į II ir III tipo monetas. Ir III, ir IV tipo monetų averse vaizduojamas heraldinis ženklas — vytis. Panaši II ir IV tipo monetų metrologija bei kaldi-nimo technika; daugelis turi ryškių perkalo-mo žymių. Tačiau IV tipo monetoms būdinga daug ir savitumų, visos mums žinomos yra skirtingu atmainų. Ivaizuoja vyčio jojimo kryptis, orna-mentika. Vienose monetose matome tik vytį ir dvigubą kryžių skyde, kitose įžiūrime lyg ir kažkokias raides. Tai rodo, jog monetos galėjo būti kaltintos ne vienu metu.

Pirmą kartą respublikos kapinynuose aptiktas Tartu vyskupystės artigas, skiriamas vyskupui Dytrichui Damerovui (1378—1400). Moneta rasta jaunuolio kape Nr. 83. Jos averse yra vysku-po galva su mitra, aplink jrašas: +TIDERI-CVS : EP(V)S, reverse — vyskupystės herbas, virš jo — vyskupo giminės ženklas, po juo — skrituliukas. Aplink jrašas: +MONETA·ThAR(B) (pav. 5) [5, lent. 13. Nr. 34]. Moneta sve-ria 0,800 g. Skrituliukas po herbu ši monetų ti-pą leidžia datuoti 1390—1400 m. [9, p. 274].

Kapinyno monetos turi didelę numizmatinę vertę, papildo pirmųjų lietuviškų monetų ir jų radimviečių sąrašą.

LITERATŪRA

- Duksa Z.** Senosios monetos Lietuvos muziejuose // Kultūros barai. 1970. Nr. 12(72). P. 68—69.
- Gumowski M.** Podręcznik numizmatyki polskiej. Kraków, 1914.
- Janušonis S.** Pragos gražis Lietuvos piniginėje apyvartoje XIV—XVI amž. // Spalio revoliucija ir vi-suomeniniai mokslai Lietuvoje: Mokslinės konferencijos medžiaga (1967 m. gruodžio 6—8 d.). V., 1967. P. 206—209.
- Kiersnowski R.** Najdawniejsze monety litewskie // Wiadomości numizmatyczne. 1984. R. 28, z. 3—4. S. 129—175.
- Sachssendahl J., Toll R.** Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimi-scher Geschlechter. Est- und Livländische Briefblade. Reval, 1887. T. 4.
- Tautavičius A.** Papildomi duomenys apie naujas sidabro lydinių ir XIV a. II pusės—XV a. pradžios Lie-tuvos monetų radinius Lietuvos TSR teritorijoje // MAD, A. 1965. T. 1(18). P. 67—84.

* Abejotina, ar literatūroje minima lietuviška moneta, rasta Vitebske, priklausė šiam tipui (žr.: Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. Kraków, 1895. S. 287).

7. Urbanavičius V. XIV—XVII amžių monetos Lietuvos kapinuose // MAD, A. 1967. T. 2(24). P. 61—74.
8. Даркевич В. П., Соболева Н. А. О датировке литовских монет с надписью «печать» (по материалам Шанчайского клада) // Советская археология. 1973. № 1. С. 83—94.
9. Молвыгина А. Датировка основных типов монет

Таллинского и Тартуского чекана второй половины XIV—первой четверти XV веков // Известия АН Эстонской ССР. Т. 10. Серия общественных наук. 1961. № 3. С. 269—277.

10. Федоров Г. Б. Классификация литовских слитков и монет: Краткие сообщения Института истории материальной культуры. 1949. Вып. 29. С. 114—115.

МОНЕТЫ

В. АЛЯКСЕЮНАС

РЕЗЮМЕ

В пяти погребениях могильника Обяляй найдено 6 монет. Особенno ценный нумизматический материал представляют самые ранние чеканенные литовские монеты. Обнаружена монета первого типа (аверс — наконечник копья с крестом, реверс — надпись «ПЕЧАТ») (погр. № 144) и три монеты четвертого типа (аверс —

всадник, реверс — щит с двойным крестом) (погр. № 93 — 2 экз., погр. № 105 — 1 экз.). Упомянутые монеты относятся к числу редчайших литовских монет.

Впервые в могильнике на территории республики (погр. № 83) найден артик Тартуского епископа Дириха Дамерова, датируемый 1390—1400 гг. (погр. № 83).

GELEŽIES DIRBINIŲ METALOGRAFINĖ ANALIZĖ

JONAS STANKUS

Turtingoje Obelių kapinyno medžiagoje nemaža vietas užima geležies dirbiniai. Ištirta šio regiono kalvių produkcija leido pasekti gamybos raidą per gana ilgą laiko tarpą.

Metalografiniam tyrimui buvo paimti 134 geležies dirbiniai: darbo, buities įrankiai, ginklai. Nemaža jų dalis yra paveikta ugnies, t. y. pabuvojė kremacijos laužuose. Dėl to pastebima tam tikrų metalo struktūros pakitimų, kurie neleidžia tiksliau nustatyti pradinės dirbiniių metalo struktūros, jų terminio apdirbimo kieko ir pobūdžio.

Ištirta 30 V—VI a. dirbiniai: 12 įtveriamųjų peilių (analizės Nr. (toliau — an.) 679, 681, 684, 688, 689, 691, 693, 697, 705, 709, 723, 725), 14 siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 682, 685—687, 690, 692, 694, 696, 704, 706, 708, 722, 724), 2 pjautuvai (an. Nr. 695, 811), įmovinis ietigalis (an. Nr. 683) ir lankinė segė (an. Nr. 707).

Šiemis dirbiniams gaminti kalviai taikė įvairius būdus, kurie priklausė nuo dirbiniių paskirties. Plačiausiai naudojo laisvą įkaitinto metalo kalimą. Šitaip pagaminta $\frac{2}{3}$ tirtų dirbiniių; taip kalė visus geležies, plieno ir „paketinės“ žaliaivos dirbinius. Laisvu įkaitinto metalo kalimu iš geležies kritės nukalti 5 geležies dirbiniai: 2 peilių (an. Nr. 681, 723) geležtės, 2 siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 686, 722) ašmenys ir lankinės segės (an. Nr. 707) liemenėlis. Peilių ir segės geležyje aptinkama iki 0,1% anglies židinių. Kaldami peilių geležtės ir segę, kalviai, atrodo, labai stengesi iš

geležies pašalinti įvairias priemaišas, tarp jų ir šlaką, nes dirbinuose jo aptikta labai nedidelių juostinių židinių.

Laisvu metalo kalimu pagaminta 12 plieno dirbiniai. Daugiausia (6 vnt.) jis naudotas peilių geležtėms gaminti (an. Nr. 679, 689, 691, 693, 697, 725). Tik truputį mažiau (5 vnt.) iš jo gaminta siauraašmenių kirvių ašmenų (an. Nr. 678, 685, 687, 694, 704) ir 1 pjautuvas (an. Nr. 695).

Visi dirbiniai nukalti iš įvairaus anglies kieko plieno. Peilių (an. Nr. 691, 697, 725), pjautuvo (an. Nr. 695) geležtės ir kirvio (an. Nr. 694) ašmenys yra iš vidutinio anglies kieko — 0,4—0,5%. Plienas, atrodo, pagamintas įanglinant geležies sijes, nes anglis išsidėščiusi tolygiai. Kitų dirbiniių — peilių (an. Nr. 679, 689, 693) geležtės ir siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 685, 687, 704) — ašmenys nukalti iš nevienodo anglies kieko ir jos išsidėstymo plieno. Šitoks plienas gaunamas lydant geležį lydymo krosnelėje. Minėtuose dirbinuose anglis sudaro 0,4—0,6%. Be to, peilio (an. Nr. 689) ir kirvių (an. Nr. 678, 685, 687) plienas perkaitintas — vidmanštetinės struktūros. Peilių (an. Nr. 691, 695, 697, 725) geležčių ir siauraašmenių pentinių kirvių (an. Nr. 678, 685, 694) ašmenų plieninis paviršius išsianglinės, o šerdysse yra iki 0,3—0,4% anglies. Pliene šlako irgi nedaug, iš esmės jis išsidėstęs juostomis. Terminio šių gaminiių apdirbimo pėdsakų nepastebėta.